

POPULAȚIA ROMÂNIEI DUPĂ NAȚIONALITATE ȘI RELIGIE.
DEMOGRAFIE REGIONALĂ ȘI DIFERENȚIALĂ
Adhortatio

ACAD. VLADIMIR TREBICI

România anului 1998 prezintă aspecte care invită pe cei ce lucrează în domeniul științelor sociale la reflecție, la evaluarea tendințelor și la estimarea evoluției viitoare. La 80 de ani de la Unirea cea Mare (1 decembrie 1918) și după scurgerea a opt ani din perioada de tranziție, un examen se impune pentru a delimita cu claritate influența forțelor ce acționează pe termen lung («la longue durée») de influența factorilor pe termen scurt („conjunctura”). Exercițiul este util disciplinelor celor mai vizate: istoria, geografia, economia, sociologia, psihologia socială și demografia. Sunt invitate să participe, într-o optică nouă, cu aparat conceptual și metodologic modernizat, biologia și antropologia. Miza științifică este importantă: analiza societății românești, atât la nivel global, cât și la cel al componentelor sale: populația, societatea, economia, mediul înconjurător, pentru a ne mărgini la sistemele principale.

Un asemenea examen, întreprins de pe pozițiile demografiei¹, a permis identificarea unor zone tematice, în strânsă legătură cu realitatea social-economică, vădind insuficiența lor acoperire și lipsa unui autentic spirit multi și interdisciplinar.

O concluzie este și faptul că, în cea mai mare parte, științele sociale sunt lipsite de finalitate practică. Mai exact, contribuția lor la elaborarea și traducerea în viață a strategiilor dezvoltării social-economice este redusă.

La o privire generală, aspectele cele mai importante, unele având caracter de problemă, ar fi următoarele:

1. Populația României scade numeric, începând cu anul 1990, datorită soldului negativ al migrației internaționale și excedentului negativ al mișcării naturale. În acest proces, se constată scăderea sistematică a fertilității, nivelul acesteia situându-se sub pragul de înlocuire a generațiilor. Caracteristicile calitative se înrăutățesc: indicii somatometrici ai populației se deteriorează, calitatea produsului de concepție și a nou-născutului înregistrează tendințe negative.

Tipul („pattern”-ul) de mortalitate al populației României o apropie de țările în curs de dezvoltare. Constatarea, făcută de eminenti oameni de știință – biologi,

¹ V. Trebici, I. Berevoescu. *Demografia românească (1990-1997)*, Centrul de Cercetări Demografice al Academiei Române, 1997.

medici – este gravă: *potențialul biologic al poporului român se deteriorează*. Situația a fost semnalată încă în perioada interbelică (Iuliu Moldovan, Gheorghe Banu, Sabin Manuila) și reținută de sociologi și economiști (D. Gusti, V. Madgearu, A. Golopenția).

Cauzele sunt numeroase: sanitare, economice, sociale. Aici rolul biologiei și antropologiei, cu orientare socială, devine foarte important.

2. Populația României continuă să aibă o problemă a minorităților naționale. La recensământul din 1992 s-au înregistrat 2 400 000 persoane aparținând minorităților naționale (10,5% din populația totală). La aceeași dată confesiunile, altele decât cea ortodoxă, aveau un număr de 3 000 000 de credincioși (13,2% din populația totală). Problema a apărut o dată cu Unirea din 1918, când au revenit la Patria-Mamă Transilvania, Banatul, Crișana-Maramureș, Basarabia și Bucovina (294 049 kmp). Astăzi, în noile condiții geopolitice, România (238 391 kmp) are de făcut față unor aspecte noi. În plus, fenomenul religios în perioada de tranziție capătă noi dimensiuni.

3. Disparitățile regionale, în plan economic, cultural, etnic și confesional, se impun tot mai categoric atenției științelor sociale. Studiile apărute în 1997 *Carta Verde* și *Profiluri*, la a căror elaborare au luat parte eminenti oameni de știință, ne dezvăluie aspecte insuficient studiate în trecut. Sunt propuse opt macroregiuni, identificându-se totodată arii cu probleme, menite să fundamenteze măsurile de politică a dezvoltării regionale. De cel mai mare interes sunt *euoregiunile* (Carpatică, a Dunării-Tisei-Mureșului, a Prutului de Sus și a Dunării de Jos).

O problemă particulară este cea a disparităților dintre regiunile intracarpatică (Transilvania, Banatul, Crișana-Maramureș) și cele extracarpatică (Oltenia, Muntenia, Dobrogea și Moldova), dar și a disparităților în cadrul fiecărei macroregiuni (sau provincii) între mediile urban și rural. Cu prilejul celei de-a 80-a aniversări a Marii Uniri se vor elabora – sperăm – studii care să analizeze aceste disparități și să le explice, inclusiv în planul cultural și al mentalităților. O întrebare tulburătoare este aceea a adâncirii acestor disparități și a consecințelor.

4. În condițiile în care potențialul biologic se degradează, structura demografică se modifică profund (îmbătrânirea demografică), repartitia populației după religie și naționalități se schimbă – și se va schimba semnificativ – repartitia teritorială va face obiectul unor politici active, au apărut două idei noi:

a. *securitatea demografică* a României, incluzând aspecte geopolitice și geostrategice;

b. *calitatea capitalului uman*.

În cadrul eforturilor pentru îmbunătățirea caracteristicilor calitative, rolul cel mai important revine *investițiilor în capitalul uman*. Problema, tratată altădată fragmentar și superficial („stocul de învățământ” și „stocul de sănătate”), se cere analizată cu concepte și metode moderne (G.S. Becker, Editura Dennison). *Politica învățământului și politica sanitară vor beneficia considerabil de pe urma rezultatelor cercetărilor privind capitalul uman*.

PRIORITĂȚI ȘI SECVENȚE

Cele mai sus arătate reprezintă punctul de vedere al unui demograf: mai precis, percepția unui demograf care este preocupat de partea ce-i revine. Or, problematica amintită nu poate fi decât un *condominium* al mai multor științe sociale. Dacă sub raportul capacității de a elabora sinteze și de a formula teorii explicative se poate discuta – pentru moment discuția ni se pare oțioasă – în schimb două principii metodologice ni se par indiscutabile:

1. Ordinea firească este cea care pornește de la *descriere*, trece la *analiză* (în care locul central îl are analiza cauzală), ajunge la *sinteză* și sfârșește apoi cu *prospective*. Ordinea poate fi reluată, mai mult, ea trebuie reluată. Pentru demografie este important să stabilească faza la care ea participă, care sunt posibilitățile ei, care este „produsul final” pe care îl livrează părtașilor la „condominium”. Ea poate acoperi faza de descriere și să se angajeze în prima etapă a analizei. Dar participă și la celelalte faze, primatul fiind însă asigurat de alte științe.

2. Condiția *sine qua non* pentru întregul demers este însă *baza statistică*, căreia, acum și în viitor, trebuie să i se acorde cea mai mare importanță.

Pentru științele sociale – sau, pentru cele mai multe din ele – informația este colectată și prelucrată primar de organul central de statistică, în speță, de Comisia Națională pentru Statistică. Recensământul populației – „rege” al statisticii populației – este și va rămâne încă multă vreme sursa principală de informații privind efectivele numerice și structurile demografice, sociale, educaționale, economice etc. ale populației. Iată de ce științele sociale, cercetătorii, opinia publică, au tot interesul ca metodele de culegere, stocare și prelucrare a informației să fie permanent îmbogățite și îmbunătățite. Dialogul între *beneficiar și poducător*, în ambele sensuri, trebuie să devină o modalitate de colaborare.

Extinderea anchetelor prin sondaj, fenomen îmbucurător, are, în mare măsură, un caracter complementar față de informația statistică oficială.

Față de temele prioritare de mai sus, demografia va participa, în proporție diferită, la elaborarea lor. Preferința ei se îndreaptă spre două din acestea, de care va fi vorba în continuare.

Cu riscul de a deveni dezagreabili cu obstinația sfatului nostru, vom repeta: orice studiu întreprins de oricare din științele sociale, mai ales dacă el este la scară națională, trebuie să înceapă cu *descrierea statistică și demografică*.

În felul acesta se asigură o bună bază de pornire, se evită paralelismele, se aplică uniform conceptele și metodele.

Cercetarea științifică devine tot mai mult instituționalizată, cel puțin pentru științele sociale. Existența Centrului de Cercetări Demografice al Academiei Române (1995) permite o mai bună coordonare în domeniul cercetărilor privind populația, în sensul unei consultări colegiale și a unei cooperări care să economisească eforturile.

POPULAȚIA DUPĂ NAȚIONALITATE ȘI RELIGIE

Temă prioritară pentru demografi și statisticieni – de la dr. Sabin Manuila și Anton Golopenția – structura populației României după *naționalitate*, studiul ei a fost înlesnit de faptul că la toate recensământurile de populație a figurat caracteristica „naționalitatea” (în 1930, „neamul”) care, la prelucrare, a fost asociată cu alte caracteristici, permițând astfel descrieri și analize ample. Exemple clasice sunt studiile dr. Sabin Manuila² și Anton Golopenția³. Recensământul populației și locuințelor din 1992 a asigurat o informație mai bogată; grație mijloacelor informatice moderne, prelucrarea a permis *clasificări combinate*, unele din ele fiind publicate în lucrările Comisiei Naționale pentru Statistică. Dacă cercetătorii le-au folosit până acum în mai mică măsură, în schimb s-a remarcat o tendință nouă: s-au efectuat anchete în rândul unor etnii (romii, de pildă), s-au inițiat studii privind relațiile interetnice, publicate în „Sociologie românească” (din 1996 „Revista Română de Sociologie”), în „Revista de Cercetări Sociale”, în „Psihologie” (revista Institutului Național de Informații), „Mass media”.

Pe de altă parte datele privind naționalitățile sunt folosite în discursul politic, sunt prelucrate în publicații străine, parțial cunoscute în țară.

Cât privește religiile, recensământul populației și locuințelor din 1992 a adus informații deosebit de importante. Amintim că în programul recensământurilor din 1948, 1956, 1966 și 1977, religia nu a mai fost înregistrată. Singura sursă rămănea recensământul populației din 1930, informații sporadice publicate de unele culte – cele mai multe, în străinătate –, informații fragmentare oferite de Secretariatul de Stat pentru Culte. Studii de istorie, filosofie sau sociologie a religiilor nici vorbă, cu excepția celor scrise de pe pozițiile ateismului comunist.

Or, recensământul din 1992, reînnoind tradiția cu cel din 1930, a asigurat o cantitate impresionantă de informații privind religia. Chiar și datele preliminare, publicate în 1992, ne-au oferit un tablou al structurii confesionale a populației României, care a atras atenția analiștilor, reprezentanților cultelor religioase, opiniei publice. Valorificarea însă a fost modestă: singurul material publicat a fost al semnatarului acestor rânduri⁴. Anterior, același autor a publicat ceva în legătură cu Facultatea de Teologie a Universității din Cernăuți și importanța sa ecumenică, mai curând o evocare sentimentală din partea unui fost student al acestei facultăți.

Abia publicarea datelor definitive ale recensământului într-un volum separat⁵ a putut arăta bogăția informațiilor privind religiile. Precedat de un studiu

² Dr. Sabin Manuila, *Studiu etnografic asupra populației României*, Editura Institutului Central de Statistică, București, 1940.

³ Anton Golopenția, *Populația teritoriilor românești desprinse în 1940*, în „Geopolitica și Geoistoria”, an. I, nr. 1, sept. 1941.

⁴ V. Trebici, *Populația României și repartitia ei după religie*, în „Academica”, anul II, nr. 11(23), septembrie 1992.

⁵ *Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992. Structura etnică și confesională a populației*. Comisia Națională pentru Statistică, București, 1995.

introdutiv, volumul prezenta repartiția populației după religie (și naționalitate) într-o gamă variată de clasificări: după vârstă și sex, pe mediile urban și rural, pe județe, după nivelul de instruire, după criteriul economic (populația activă); mai mult, grație înregistrării retrospective a fertilității cohortelor de femei și a promoțiilor de căsătorii, s-au putut afla – în premieră – aspecte în legătură cu fertilitatea pe naționalități și religii. Cercetătorii s-au aflat în fața unui adevărat Eldorado; totuși, nici acum valorificarea informațiilor prin studii și analize nu a fost prea activă. Același autor a publicat în „Sociologie românească” (din 1996, „Revista Română de Sociologie”) și în „Revista de Cercetări Sociale” câteva materiale (*Populația României după religie, Profiluri demografice, Scurt istoric al minorităților naționale și al religiilor din România*), înmănunchiate într-un volum⁶.

În schimb, s-au inițiat anchete și studii privind fenomenul religios în România, efectuate de institute, catedre universitare, cercetători. În general, apariția interesului pentru cunoașterea fenomenului religios în perioada 1990–1997 este semnificativă și ar merita un studiu aparte. Variabila „religia” este tot mai mult solicitată ca variabilă explicativă în teoriile și modelele pe care ni le propun psihologia socială, sociologia și demografia diferențială. Ea nu ar trebui să lipsească nici din teoriile economice, dacă ne gândim la studiul clasic al economistului și sociologului german Max Weber (1856–1920), intitulat *Etica protestantă și capitalismul în Germania*, și care pune în evidență raportul dintre economie și religie.

Câteva studii privind fenomenul religios în România, publicate în reviste de specialitate, ne informează că unele din ele sunt inițiate de catedra de sociologie de la Facultatea de Sociologie, Psihologie și Pedagogie a Universității din București. Aflăm de asemenea că în cadrul Institutului de Sociologie al Academiei Române ființează „Grupul de sociologia religiilor”. Este de presupus că și la alte institute de cercetări, la alte universități există asemenea preocupări.

Din ceea ce s-a publicat până în prezent (iunie 1998) semnalăm volumul *Atlasul religiilor și al monumentelor istorice religioase din România*⁷. Autorul este sociolog, dar având și pregătire universitară istorică și juridică. Volumul a încorporat o mare cantitate de muncă; informațiile au fost culese, în mare parte, în urma deplasărilor pe teren, a cercetărilor arhivelor și evidențelor ținute de diferite culte din România, a lămuririlor primite de la Secretariatul de Stat pentru Culte.

Partea I, „Culte și credințele religioase din România” (103 p.) cuprinde informații istorice referitoare la un număr de 14 culte, apoi informații succinte relativ la „Credințe care au fost interzise în România”, la „Credințe răspândite în

⁶ V. Trebici, *Demografie contemporană*, Academia Română. Centrul de Cercetări Demografice. Centrul de Informare și Documentare Economică, București, 1995.

⁷ Dr. Constantin Cuciuc. *Atlasul religiilor și al monumentelor istorice religioase din România*. Consilier editorial Constantin Dupu, cuvânt înainte de dr. Ion Popescu, președintele Băncii Internaționale a Religiilor, prefață de prof. dr. Ioan Drăgan, directorul Institutului de Sociologie al Academiei Române, Editura Gnosis, București, 1996 (Copyright, 1997), 322 pag.

România după 1989” și la „Asociațiile religioase”. Urmează traducerea textului în limba engleză. Partea a II-a, „Răspândirea teritorială (în județe și localități) a comunităților religioase, mănăstiri, monumente religioase cu valoare istorică și de artă” (133 p.), cu hărți realizate foarte reușit, și bibliografie selectată. Din punctul de vedere al demografului, interesează prima parte, mai ales istoricul diferitelor culte din România. Autorul mărturisește că munca este în plină desfășurare și că sugestiile și observațiile vor fi utile. Din păcate, până în prezent nu cunoaștem să se fi publicat recenzii și cronici la această lucrare meritorie. Declararea lucrării de către entuziastul prefațator (I. Drăgan) drept „Primul Atlas sociologic al religiilor din România” este deplasată și fără acoperire; nici autorul lucrării *Atlasul religiilor și al monumentelor istorice religioase din România* nu a emis o asemenea pretenție. Drumul până la un „atlas sociologic al religiilor” este lung.

Să revenim la concepția noastră, mărginită la „demografia regională și diferențială” și să formulăm ideile de bază.

1. Fiind în cea mai mare parte o *descriere statistică*, forma ei va fi cea *tabelară*, iar modalitățile folosite sunt:

a. nivelul național: repartiția populației României după naționalitate și religie, sincron și diacronic;

b. nivelul regional: clasificarea pe provincii istorice, pe județe și grupe de județe, pe urban și rural;

c. dubla clasificare după naționalitate și religie pe fiecare județ („profile”).

2. Din datele și informațiile cunoscute până în prezent vor fi formulate ipoteze ce se cer testate:

a. naționalitatea și religia se corelează cu fertilitatea și familia;

b. nivelul de instruire variază pe naționalități și religii, fiind influențat de alți factori;

c. fertilitatea este influențată de religie, ceea ce face obligatorie cunoașterea *doctrinei* fiecărei religii („mărturisirea de credință” sau „confesiunea”). Mai corect, trebuie cunoscută doctrina în raport cu: familia, constituirea ei (căsătoria), disoluția ei (divorțul); planificarea familială: atitudinea față de contracepție și avort; rolul sexelor în familie, educația copiilor;

d. mortalitatea este asociată cu naționalitatea și religia; acest lucru este evidențiat teritorial prin indici precum mortalitatea infantilă și speranța de viață la naștere (pe județe);

e. structura pe sexe și vârstă variază de la o naționalitate la alta; gradul de *îmbătrânire demografică* are o amplitudine semnificativă.

Explicația este oferită doar parțial de factorii demografici (fertilitate, mortalitate și migrație);

f. o ipoteză ar fi aceea dacă *tranziția demografică* în România are particularități după naționalitate. Reconstituirea seriilor statistice pe regiunile extracarpatică și intracarpatică ar fi un indiciu general în privința existenței unor asemenea diferențe.

Reamintim că demersul demografic este posibil – dar și condiționat – datorită rezultatelor recensământurilor populației, mai ales, ale celui din 1992.

Chiar din acest stadiu, demografia este obligată să facă recurs la *istorie*, la istoria naționalităților și religiilor în România, în special. Aici literatura este relativ bogată. Cât privește apelul la teorii care să aibă în vedere în mod expres variabila „religie”, literatura noastră se află la primii pași.

Reușita demersului statistic-demografic ar fi o premisă favorabilă pentru demersul sociologic și pentru mult râvnitul „Atlas sociologic al religiilor”. Acesta însă va trebui precedat de un „Atlas social”, proiectat în urmă cu decenii de profesorul D. Gusti și A. Golopenția. Dintre toate „atlasele”, cele mai avansate sunt cele lingvistice și etnografice; sunt informații în legătură cu un „atlas antropologic”. Există șanse și pentru un „atlas demografic”. Toate acestea subliniază, încă odată, cât de importantă este „analiza regională”, acum și în viitor.

Reamintim: demografia acordă un interes prioritar evidențierii comportamentelor demografice în a căror explicare religia apare ca o variabilă foarte importantă.

Față de sociologia religiei, locul demografiei este modest, dar onorabil. Această impresie ne este întărită de lectura cărții clasice a lui Joachim Wach *Sociologia religiei*, astăzi disponibilă și în versiunea românească (Traducere de Florin Iorga, Studiu introductiv de Nicu Gavriluță, Polirom, Iași, 1997). Chiar din admirabilul studiu introductiv, se poate vedea anvergura sociologiei religiei, conceptualizarea și metodologia ei, tematica. Demografia rămâne, totuși, în ciuda rolului ei modest, o secvență indispensabilă pentru sociologia religiei, o etapă în „amonte”.